

Мейлиев Обид Рахматуллаевич,
Тошкент молия институти “Солиқлар
ва солиққа тортиш” кафедраси
доценти

МАҲАЛЛИЙ БЮДЖЕТЛАР ДАРОМАДЛАРИ БАЗАСИНИ КЕНГАЙТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Мазкур мақолада маҳаллий бюджетлар даромадлар базаси таҳлил этилган, шунингдек, маҳаллий бюджет даромадлари ва уларнинг таркиби, маҳаллий солиқ ва йиғимларнинг етарлилик даражаси баҳоланган. Мақолада Самарқанд вилояти маҳаллий бюджети даромадларини шакллантиришда солиқ имтиёзларининг таъсири таҳлил этилган ҳамда маҳаллий бюджет даромадлари базасини кенгайтириш юзасидан фикр-мулоҳазалар билдирилиб, таклифлар берилган.

В данной статье проведен анализ доходной базы местных бюджетов, а также дана оценка доходов местного бюджета и их состав и уровню достаточности местных налогов и сборов. В статье анализируется влияние налоговых льгот на формирование доходов местного бюджета Самаркандской области, а также даются рекомендации и предложения по расширению доходной базы местного бюджета.

The article analyzes the revenue base of local budgets, as well as estimates the local budget revenues, their composition and the adequacy of local taxes and fees. The article considers the impact of tax incentives on the revenue generation of the local budget of Samarkand region and provides recommendations and suggestions for expanding the local budget revenue base.

Бугунги кунда ривожланган давлатларда инвесторларга кулай муҳит яратиш мақсадида солиқ юкни кескин камайтириш орқали солиқ рақобатига киришилаётганлигига гувоҳ бўлиш мумкин. Бунда маҳаллий бюджетлар даромадларини шакллантириш билан боғлиқ муаммоларнинг илмий ечимини топишга, шунингдек, бевосита солиқлар орқали алоҳида ҳудудлар иқтисодий тараққиётига эътибор қаратилмоқда. Мазкур масаланинг долзарблигидан келиб чиқиб, бу йўналишда мунтазам илмий тадқиқот ишлари олиб бориш зарурияти ошиб бормоқда. Халқаро миқёсда ҳар йили мамлакатларнинг солиқларни тўлаш рейтинги¹ эълон қилиниб келинаётган бир вақтда маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг бюджет-солиқ сиёсати бўйича ваколатларини оширишга эътибор қаратиш долзарблик касб этмоқда. Чунки хорижий мамлакатларда ҳудудларнинг солиқ салоҳиятини баҳолаш ва маҳаллий бюджетлар даромадларини оширишда маҳаллий давлат ҳокимияти органлари

¹Paying Taxes 2018: In-depth analysis on tax systems in 190 economies: PwC. <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2018/html>.

ваколатларининг чекланганлиги салбий таъсир кўрсатмоқда. Шу боисдан бу борада илмий тадқиқотлар ўтказилиши ва натижалар амалиётга жорий этилиши ҳудуд иқтисодий тараққиётига, маҳаллий бюджетлар даромадлари базаси кенгайишига ва ўз навбатида, мамлакатларнинг халқаро рейтингдаги ўрни юксалишига хизмат қилади.

Республикада солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси асосида солиқ қонунчилигини соддалаштириш, солиқ юкини кескин пасайтириш, солиққа тортиладиган объектларни тўлиқ қамраб олиш ва солиқларнинг йиғилувчанлигини ошириш орқали тегишли бюджетлар даромад базаларини мустақамлаш, маҳаллий солиқ ва йиғимларнинг солиқ маъмурчилиги механизмларини такомиллаштириш юзасидан кенг қўламли ислохотлар амалга оширилмоқда.

Мамлакат иқтисодиётини модернизациялаш шароитида унинг ҳудудларини ривожлантиришда айрим муаммоларни ўрганиш зарурлиги яққол намоён бўлмоқда. Ишлаб чиқариш имкониятларидан тўлиқ фойдаланмаслик, ишсизлик даражасининг ортиб бориши каби ҳудудий иқтисодиётнинг ривожланиши билан боғлиқ муаммолар илмий асосланган ҳолда ёндашувни тақозо этади. Айниқса, ҳудудлар ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан етарлича ривожланмаганлиги, инвестициялар оқими мамлакатимизнинг ривожланган ҳудудларига йўналтирилаётганлиги, шарт-шароит ва имкониятлар хилма-хиллиги оқилона иқтисодий сиёсат олиб боришни тақозо этмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти таъкидлаганидек, “Биз аввало иқтисодиётни ислох қилиш ва эркинлаштириш борасидаги ишларимизни янада чуқурлаштириш, унинг соҳа ва тармоқларини таркибий жиҳатдан ўзгартириш бўйича бошланғич ишларни жадаллаштиришимиз керак. Тармоқлар ва ҳудудларни модернизация қилиш, уларнинг рақобатбардошлик даражасини ошириш, экспорт салоҳиятини ривожлантириш масалалари доимий эътиборимиз марказида бўлиши лозим”². Шу боис, ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини давлат томонидан тартибга солиш масалалари доим долзарб ҳисобланади.

Маълумки, бюджет даромадларининг асосий қисми солиқлар ҳисобига шаклланади. Шундай экан, ҳудудлар маҳаллий бюджетлари солиқли даромадларини шакллантириш механизмини тадқиқ этиш ҳамда мавжуд муаммоларни аниқлаш бугунги кунда долзарб аҳамият касб этади.

Давлат бошқарувининг ҳозирги даврида солиқлар иқтисодиётнинг ривожланишини рағбатлантирувчи асосий восита ҳисобланади. Маҳаллий ҳокимият органларида эса маҳаллий шарт-шароитларни тўлиқ ҳисобга олиш имконияти мавжудлиги, уларнинг солиқларга доир ваколатларини кенгайтириш орқали солиқларнинг бюджет даромадларидаги улушини ошириш мумкин.

²Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. –Т.: “Ўзбекистон” НМИУ.2016.14-б.

Профессор Ш.А.Тошматов маҳаллий бюджетга солиқ тушумларини оширишга йўналтирилган бир қатор тадбирларни келтириб, унда солиқларни турли даражадаги бюджетлар ўртасида тақсимлаш тизимини маҳаллий ҳокимиятларнинг солиқ тушумларини максималлаштиришдан манфаатдорлигини таъминлаш контекстида такомиллаштириш бўйича фикр-мулоҳазалар билдирган, шунингдек, ҳудудий солиқ салоҳиятини баҳолаш ва маҳаллий солиқларни ундириш механизминини такомиллаштириш зарурлигини илгари сурган³.

Профессор А.У.Бурханов фикрича, бюджет тизимининг турли бўғинлари ўртасида даромадларни қайта тақсимлаш тизимининг негизи ҳудудлар ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасидаги ассиметрик тафовут ҳисобланиб, маҳаллий бюджетлар молиявий барқарорлигини таъминлашда, биринчи навбатда, ҳудудлар иқтисодий салоҳиятини юксалтириш ва ундан оқилона фойдаланиш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади⁴.

А.Х.Исламқулов республикада давлат бюджети даромадлари барқарорлиги, турли даражадаги бюджет даромадлари мутаносиблигини таъминлаш мақсадида марказий ва маҳаллий давлат ҳокимиятларининг молия-бюджет, бюджет-солиқ соҳаларида ваколатларини аниқ белгилаб олиш лозимлигини таъкидлайди. Муаллиф бюджет тизимининг бўғинлари ўртасида даромад ваколатлари ва харажат мажбуриятларини оптимал тақсимлаш тизимини маҳаллий бюджетлар барқарорлигини таъминлаш горизонтида амалга оширишни таклиф этади⁵.

Маълумки, маҳаллий бюджетлар барқарорлигини таъминлаш умумиқтисодий ва молиявий омилларга боғлиқ бўлиб, аксарият иқтисодчилар молиявий омиллар сифатида даромадларни бюджет тизими бўғинлари ўртасида тақсимлаш тизимини эътироф этадилар. Хусусан, А.Хайриддинов ҳар бир маҳаллий маъмурий ҳудуддаги солиқ тизими томонидан ундирилиши лозим бўлган умумдавлат солиқлари бўйича солиқ суммаларининг маълум бир қисмини бевосита маҳаллий бюджетлар ихтиёрларига бириктирилган даромадлар кўринишида қатъий ҳиссада ва доимий асосда қолдирилиши олдиндан белгиланиб қўйилиши кераклигини таъкидлайди⁶. Бунда асосий урғу даромадларни бюджет тизими бўғинлари ўртасида қайта тақсимлашнинг асосий комбинацион вариантларидан бири бўлган меъёрий ажратмалар тизимини такомиллаштиришга қаратилмоқда.

³Тошматов Ш.А. Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришда давлат бюджети даромадлари манбаларини кенгайтириш йўналишлари. // Ўзбекистонда молия секторини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари. Республика илмий-амалий анжумани материаллари тўплами. 2017 йил 10 ноябрь. –Т.: ТДИУ, 2017. –Б.27-28.

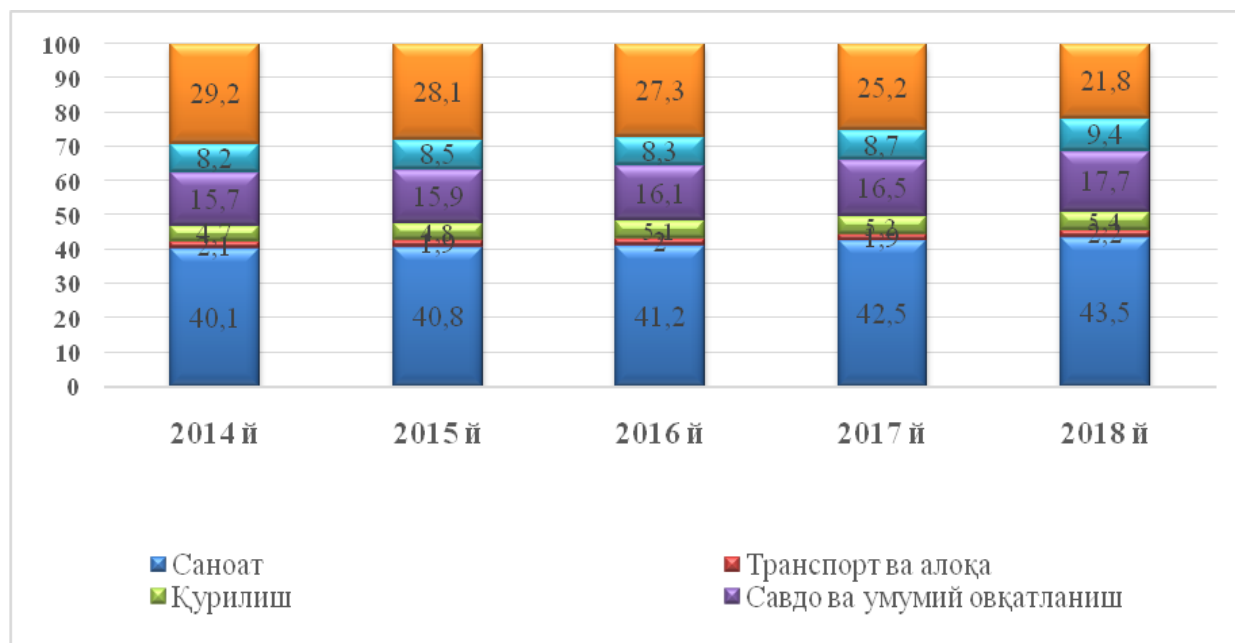
⁴Бурханов А.У.,Қурбонов Х. А.Ҳудудларда маҳаллий бюджетлар даромадлари манбаини кенгайтириш йўллари (Қашқадарё вилояти мисолида).//“Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. 2018 йил,№ 1.

⁵Исламқулов А.Х. Маҳаллий бюджетлар даромадлари барқарорлигини таъминлаш масалалари.// “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. 2016 йил,№ 4.

⁶ Хайриддинов А.Б. Маҳаллий бюджетлар даромад базаларининг барқарорлигини таъминлаш йўллари. И.ф.н. илмий даражасини олиш учун тайёрланган дисс. автореферати. –Т.:БМА. 2011йил. –Б. 16.

Юқоридаги иқтисодчи олимлар фикр-мулоҳазаларида маҳаллий бюджет даромадларини шакллантиришнинг турли усулларидан фойдаланиш орқали улар даромадлари барқарорлигини таъминлаш йўллари тадқиқ этилган.

Бу ўринда маҳаллий бюджетлар даромадларининг шаклланиш механизми, уларнинг солиқли даромадларининг ўзгариш тенденцияларини ҳамда солиқ имтиёзларининг маҳаллий бюджет даромадларини шакллантиришга таъсирини Самарқанд вилояти мисолида таҳлил қиламиз.

1-расм. Самарқанд вилоятида иқтисодиёт тармоқлари бўйича солиқ тушумлари динамикаси⁷, фоизда

1-расм маълумотларидан кўринадики, вилоятда саноат тармоғи бўйича солиқ тушумлари юқори бўлиб, 2014–2018 йилларда ўртача 41,6 фоизни ташкил этган ва йиллар бўйича ўсиш даражасига эга. Натижада 2018 йилга келиб, жами солиқ тушумларининг 43,5 фоизи саноат корхоналари ҳиссасига тўғри келган. Шунингдек, савдо ва умумий овқатланиш тармоғининг ушбу йиллардаги улуши ўртача 16,4 фоиз, қурилиш тармоғининг улуши ўртача 5,0 фоиз бўлган бўлса, қишлоқ хўжалигининг улуши ўртача 8,6 фоизни ташкил этган ва сўнгги йилларда ўсиши кузатилган.

Вилоятда солиқ тушумларининг иқтисодиёт тармоқлари бўйича улуши динамикаси кўрсатмоқдаки, сўнгги йилларда вилоятда саноат, савдо ва умумий овқатланиш, қишлоқ хўжалиги, қурилиш соҳалари ривожланиб бормоқда. Қишлоқ хўжалиги соҳаси учун солиқ юки сўнгги йилларда камайтирилиши натижасида, уларнинг жами солиқлар таркибидаги ҳиссаси унчалик юқори эмас.

Бундан ташқари, ҳудудлар ижтимоий-иқтисодий тараққиётига солиқ тизими таъсирини тадқиқ этишда, унинг таркибий қисми ҳисобланган шаҳар ва

⁷ Самарқанд вилояти ДСБ маълумотлари асосида муаллиф томонидан ҳисобланган.

туманлар даражасида солиқларнинг аҳамиятини ҳам тадқиқ ва таҳлил этиш лозим.

1-жадвал

Солиқлар бўйича тушумларнинг вилоят ҳудудлари бўйича тақсими⁸

фоизда

Т/р	Вилоят, шаҳар, туманлар	ЙИЛЛАР					2018 йилда 2014 йилдагига нисбатан ўзгариши
		2014	2015	2016	2017	2018	
1.	Самарқанд шаҳри	40,3	39,3	40,3	39,1	36,5	-3,8
2.	Каттақўрғон шаҳри	4,5	4,5	3,9	3,8	3,6	-0,9
3.	Оқдарё тумани	2,5	2,4	3,0	3,1	6,1	+3,6
4.	Булунғур тумани	2,7	2,7	2,7	2,6	2,5	-0,2
5.	Жомбой тумани	4,1	4,7	4,9	4,8	4,7	+0,6
6.	Иштихон тумани	2,7	2,7	2,8	2,9	3,0	+0,3
7.	Каттақўрғон тумани	3,5	3,4	3,3	3,4	3,7	+0,2
8.	Қўшработ тумани	1,1	1,2	2,3	2,6	2,5	+1,4
9.	Нарпай тумани	4,1	4,0	3,8	3,8	4,1	-
10.	Пайарик тумани	3,7	3,6	3,4	3,5	4,1	+0,4
11.	Пастдарғом тумани	6,7	7,0	6,9	6,4	7,2	+0,5
12.	Пахтачи тумани	2,0	1,8	2,0	2,0	2,1	+0,1
13.	Самарқанд тумани	7,1	7,6	7,0	8,5	7,1	-
14.	Нуробод тумани	5,7	6,0	4,6	4,1	3,5	-2,2
15.	Тойлоқ тумани	3,5	3,7	3,5	3,6	3,6	+0,1
16.	Ургут тумани	5,7	5,7	5,8	5,7	5,3	-0,4
Вилоят бўйича жами		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-

Самарқанд вилояти ҳудудий жиҳатдан 2 та шаҳар ва 14 тумандан иборат бўлиб, уларнинг жами солиқ тушумларидаги улуши кескин фарқ қилмаса-да, шаҳарлар ва туманлар бу борада бир-биридан кескин фарқланади.

Таҳлил натижаларидан кўриш мумкинки, 2014–2018 йилларда вилоят таркибидаги шаҳар ва туманлар бўйича ўртача солиқ тушумлари 6,3 фоиз бўлиб, вилоят бўйича солиқ тушумларининг деярли (2014–2018 йилларда ўртача) 39,1 фоизи Самарқанд шаҳри ҳиссасига тўғри келмоқда. Шунингдек, солиқ тушумларининг улуши Самарқанд ҳамда Пастдарғом туманлари бўйича ўртача кўрсаткичдан юқори, қолган барча ҳудудлар бўйича ўртача кўрсаткичдан паст. Айниқса, Қўшработ, Пахтачи ҳамда Булунғур каби туманларнинг солиқ тушумларидаги улуши анча кам. Бу ҳолат, ушбу ҳудудлар асосан қишлоқ хўжалигига ихтисослашганлиги, уларда саноат ва хизмат кўрсатиш етарли даражада ривожланмаганлиги каби қатор сабабларга кўра намоён бўлмоқда.

Солиқ имтиёзлари орқали корхоналарнинг молиявий имкониятлари кенгайтирилади. Шу боис ҳудудлар иқтисодий ривожланишини таъминлашда солиқ имтиёзлари самарадорлигини ошириш муҳим аҳамиятга эга.

⁸ Самарқанд вилояти ДСБ маълумотлари асосида муаллиф томонидан ҳисобланган.

Солиқ имтиёзларининг амалдаги ҳолатини, самарадорлигини таҳлил қилиш ва тадқиқ этаётган объектимиз - Самарқанд вилояти иқтисодиётига таъсирини ўрганиш лозим.

Вилоятда мавжуд бўлган жами хўжалик юритувчи субъектлар ёки солиқ тўловчиларнинг ўртача 9,2 фоизи солиқ имтиёзларидан фойдаланиб келмоқда.

2-расм. Самарқанд вилояти бўйича солиқ имтиёзларидан фойдаланаётган юридик шахслар⁹

Юқоридаги маълумотлардан кўришимиз мумкинки, вилоятда солиқ тўловчи юридик шахслар сони таҳлил қилинаётган йилларда мунтазам равишда ошиб бормоқда. Жумладан, 2014 йилда жами солиқ тўловчи юридик шахслар сони 28974 тани ташкил этган бўлса, 2018 йилда 44825 тага етган ҳамда таҳлил этилаётган йилларда 1,5 баробарга ортган. Шундан солиқ имтиёзларидан фойдаланаётган юридик шахслар сони 2014 йилда 4492 та бўлган бўлса, 2018 йилда эса 593 тани ташкил этмоқда. Кўриниб турибдики, 2015 йилда солиқ имтиёзларидан фойдаланган юридик шахслар сони ортган бўлса, 2016 йилдан бошлаб, солиқ имтиёзларидан фойдаланувчи юридик шахслар сони камайиш тенденциясига эга бўлмоқда.

Сўнгги йилларда солиқ имтиёзлари қисқартирилиши ва бекор қилиниши ҳисобига ҳудудларда рақобат муҳити соғломлашишига ҳамда ўз навбатида, маҳаллий бюджетлар даромадлари ошишига эришиш имконияти пайдо бўлмоқда.

Натижада иқтисодиётимизнинг айрим муҳим тармоқларидаги корхоналар ишлаб чиқариш жараёнларига янги, самарали технологияларни тадбиқ

⁹ Самарқанд вилояти ДСБ маълумотлари асосида муаллиф томонидан ҳисобланган.

қилишни жадаллаштириш, маҳаллий хомашё ва ишлаб чиқариш ресурсларидан кенг фойдаланиш асосида замонавий рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш ҳисобига экспорт салоҳиятини ошириш имкониятлари яратилмоқда.

2-жадвал

Самарқанд вилоятида солиқ турлари кесимида солиқ имтиёзларининг амал қилиш ҳолати¹⁰

фоизда

№	Солиқ турлари	2014й.	2015 й.	2016 й.	2017 й.	2018 й.
1.	Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи	2,4	5,8	1,6	1,3	9,3
2.	Ягона солиқ тўлови	8,1	6,4	8,3	13,7	18,5
3.	Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи	0,1	0,1	0,3	-	-
4.	Кўшилган қиймат солиғи	66,7	65,1	65,3	44,5	46,1
5.	Юридик шахслар мол-мулк солиғи	19,5	6,7	9,1	10,3	0,2
6.	Юридик шахслар ер солиғи	0,2	0,3	1,5	17,8	22,3
7.	Сув ресурсларидан фойдалан-ганлик учун солиқ	0,001	0,001	6,7	9,5	-
8.	Давлат мақсадли жамғарма-ларига мажбурий ажратмалар	3,0	15,6	7,3	2,8	3,7
Жами		100	100	100	100	100

Вилоятда солиқ турлари кесимида солиқ имтиёзларининг амал қилиш ҳолатини таҳлил қиладиган бўлсак, асосий солиқ имтиёзлари кўшилган қиймат солиғидан берилган бўлиб, уларнинг салмоғи жами солиқ имтиёзларининг ўртача 57,5 фоизини ташкил этмоқда. Бугунги кунда маҳаллий бюджетларнинг ўз даромадлари ҳисобланган мол-мулк ва ер солиғи бўйича солиқ имтиёзларининг улуши ўртача 17,5 фоизни ташкил қилмоқда.

Бизнингча, бугунги кунда маҳаллий бюджетлар даромадларини шакллантиришда бир қатор муаммолар мавжудлиги ҳолатида, яъни улар харажатларини ўз даромадлари ҳисобига қоплай олмаётган бир шароитда солиқ имтиёзларининг кенг қўлланилиши биров баҳслидир.

Вилоят маҳаллий бюджети шаклланиши жараёнига эътибор қаратсак, унинг таркибидаги аксарият туманлар харажатларини бириктирилган даромадлари ҳисобига қоплай олмайди.

¹⁰Самарқанд вилояти ДСБ маълумотлари асосида тайёрланган.

3-жадвал маълумотларидан кўриш мумкинки, 2014-2018 йилларда вилоят маҳаллий бюджети даромадларида маҳаллий солиқлар ва йиғимлар улуши ўртача 21,8 фоизни ташкил этмоқда. Таҳлил этилаётган йилларда маҳаллий солиқ ва йиғимлар салмоғининг бирмунча ошиши 2017 ва 2018 йилларда кузатилган. Самарқанд шаҳри ҳамда Булунғур туманида маҳаллий солиқ ва йиғимлар салмоғи анча кам.

Бу эса, ўз навбатида, вилоят шаҳар ва туманлари кесимида маҳаллий бюджет харажатларини маҳаллий солиқлар ҳисобига қоплаш имконини бермаяпти.

3-жадвал

Самарқанд вилоятида маҳаллий солиқлар ва йиғимларнинг маҳаллий бюджет даромадларидаги улуши динамикаси¹¹

фоизда

Т/р	Вилоят, шаҳар, туманлар	ЙИЛЛАР				
		2014	2015	2016	2017	2018
1.	Самарқанд шаҳри	8,8	9,5	11,5	13,9	12,8
2.	Каттакўрғон шаҳри	14,7	15,9	19,1	23,2	21,4
3.	Оқдарё тумани	12,7	13,8	16,6	20,1	18,5
4.	Булунғур тумани	7,9	8,5	10,2	12,4	11,4
5.	Жомбой тумани	16,0	17,3	20,8	25,2	23,3
6.	Иштихон тумани	18,2	19,7	23,7	28,7	26,5
7.	Каттакўрғон тумани	16,3	17,7	21,3	25,8	23,8
8.	Қўшработ тумани	19,8	21,4	25,8	31,2	28,8
9.	Нарпай тумани	39,5	42,8	51,4	62,3	57,5
10.	Пайарик тумани	13,3	14,4	17,4	21,0	19,4
11.	Пастдарғом тумани	17,9	19,4	23,3	28,3	26,1
12.	Пахтачитумани	14,7	15,9	19,1	23,2	21,4
13.	Самарқанд тумани	16,2	17,5	21,0	25,5	23,5
14.	Нуробод тумани	16,6	17,9	21,5	26,1	24,1
15.	Тойлок тумани	14,1	15,3	18,4	22,3	20,6
16.	Ургут тумани	25,1	27,2	32,7	39,6	36,6
	Ўртача	17,0	18,4	22,1	26,8	24,7

Маҳаллий бюджетлар даромадлари умумдавлат солиқлари ҳисобига шакллантирилиши улар харажатларини маҳаллий бюджетларнинг бирламчи даромад манбаи ҳисобланган маҳаллий солиқлар ва йиғимлар ҳисобига молиялаштириш имкони йўқлиги билан изоҳланади. Шу ўринда таъкидлаш лозимки, маҳаллий ҳокимият органларининг ўзларига бевосита бириктирилган маҳаллий солиқлар ва йиғимлар бўйича ваколатлари чекланганлиги шароитида, умумдавлат солиқларидан ажратмалар амалга оширилиши уларнинг ўз даромадлари базасини мустаҳкамлаш ваколатларини янада чеклаб қўймоқда.

Маҳаллий ҳокимият органлари ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари олдида қўйилган вазифаларни ҳал этиш учун улар етарли молиявий ресурсларга эга бўлишига эришмоғимиз лозим. Бунинг учун уларнинг

¹¹Самарқанд вилояти Давлат солиқ бошқармаси маълумотлари асосида тайёрланган.

даромадларини шакллантирувчи манбаларни мунтазам кенгайтириб бориш зарур бўлади¹².

Ҳозирги кунда маҳаллий бюджетлар ижроси самарадорлигини ошириш ва уларнинг имкониятларидан фойдаланиш бир-бири билан боғлиқ айрим муаммоларни ҳал этишни талаб қилади. Жумладан:

- маҳаллий бюджетларнинг молиявий ресурсларини оширишнинг самарали йўналишларини қидириб топиш ва ўз даромад базаларини мустаҳкамлаш механизмини илмий асосда ишлаб чиқиш;

- бюджет-солиқ сиёсати бирлигини таъминлаш ҳамда маҳаллий бюджетлар даромадлари ва харажатларини режалаштиришда ушбу мувофиқликка эришиш;

- маҳаллий бюджетлар ҳуқуқ ва мажбуриятларига кенг имкониятлар берилаётган бугунги кунда уларнинг манфаатдорлигини ошириш мақсадида бюджет бўғинлари ўртасидаги муносабатларни такомиллаштириш.

Шунингдек, маҳаллий бюджет даромадлари ўз харажатларини қоплашга етмаётган бир шароитда маҳаллий солиқлар бўйича солиқ имтиёзларини қисқартириш лозим ва маҳаллий солиқлар бўйича солиқ имтиёзларини қўллаш ваколатини босқичма-босқич маҳаллий ҳокимият органларига бериш мақсадга мувофиқ.

Мухим масалалардан яна бири маҳаллий бюджетларни тузишда ўрта муддатли бюджетни жорий этиш масаласидир. Маҳаллий бюджетларни ўрта муддатли режалаштириш натижасида минтақаларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши, ялпи ҳудудий маҳсулотнинг ўсишига, ҳудудларда турли соҳа ва тармоқларни самарали молиялаштиришга эришилади, уларнинг асосий харажатлари йўналишлари ва белгиланган тадбирларни режалаштириш механизми такомиллашади¹³.

Солиқ тизими самарали механизмини яратиш ва унинг самарадорлигини таъминлаш солиқ механизми, солиқ сиёсати ва ҳар бир солиқ тури доим такомиллаштириб борилишини тақозо этади. Таҳлиллар кўрсатмоқдаки, бугунги кунда маҳаллий солиқлар ва йиғимлар амал қилишида ҳали бир қатор муаммолар мавжуд.

Ҳозирги шароитда маҳаллий солиқ ва йиғимларнинг маъмуриятчилиги механизмларининг самарасизлиги оқибатида уларнинг йиғилувчанлик даражаси етарли эмаслиги, шунингдек, кўчмас мулк ва ер участкаларини тўлиқ ҳисобга олиш ва қийматини объектив аниқлашнинг мавжуд эмаслиги¹⁴ каби муаммолар маҳаллий бюджет даромадлари барқарорлигини таъминлаш имконини бермаяпти.

¹² Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан курашимиз. –Т.: Ўзбекистон, 1999 й. –389 б.

¹³ Мамаджанов И, Топаров Қ, Ўроқов У, Ғайбуллаев О. Ўрта муддатли бюджет. Наманган шаҳар бюджети мисолида. /Услубий қўлланма. –Т.: -Вақтрия press. 2017 й. –206 бет.

¹⁴Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги “Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида”ги ПФ-5468-сонли фармони. //www.Lex.uz.

Маҳаллий бюджетлар даромадлари базасини мустаҳкамлаш йўлларида яна бири республика бюджети ва маҳаллий бюджетлар ўртасида даромад манбаларини тақсимлаш мезонларини такомиллаштириш ҳисобланади.

Фикримизча, даромад манбаларини бюджетлар ўртасида тақсимлаш қуйидаги мезонлар асосида амалга оширилиши лозим:

– республика бюджетининг даромадларига солиқ базаси турли ҳудудларда нотекис тақсимланган солиқлар-ресурс солиқлари ва иқтисодий барқарорликка жавоб берадиган марказлашган солиқлар-қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи тўлиқ бириктирилиши керак;

– ҳозирги вақтда тадбиркорликни ривожлантириш, кичик бизнес корхоналарини қўллаб-қувватлаш борасидаги асосий талаблар маҳаллий бошқарув органлари зиммасига юклатилган. Бу эса, ушбу корхоналар томонидан тўланадиган фойда солиғини маҳаллий бюджетларга тўлиқ бириктириш зарурлигини белгилайди;

– жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи республика бюджети ва маҳаллий бюджетлар ўртасида тенг нисбатда тақсимланиши лозим. Чунки, бу солиқ доимий истиқомат тамойили асосида ундириб олинади ва маҳаллий молия органларини уни ундиришдан манфаатдорлиги ошади;

– маҳаллий бюджетлар даромад базасини мустаҳкамлашнинг муҳим йўлларида бири маъмурий ҳудудларнинг иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш даражасига қараб реал тарзда табақалаштириш имконини берадиган объектив мезонлар тизимига ўтиш ҳисобланади. Бюджетлар ўртасида даромадларни тартибга солиш тизими ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожланишини тавсифловчи объектив мезонларга боғлиқ бўлиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги “Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида”ги ПФ-5468-сон фармони. //www.lex.uz.

2. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. . –Т.: “Ўзбекистон”, НМИУ.2016 й.

3. Мамаджанов И, Топаров Қ, Ўроқов У, Ғайбуллаев О. Ўрта муддатли бюджет. Наманган шаҳар бюджети мисолида. //Услубий қўлланма. –Т.: -Baqtria press. 2017 й.

4. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз. –Т., Ўзбекистон, 1999 й.

5. Тошматов Ш.А. Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришда давлат бюджети даромадлари манбаларини кенгайтириш йўналишлари. –Т.: ТДИУ, 2017 й.

6. Бурханов А.У., Қурбонов Х.А. Ҳудудларда маҳаллий бюджетлар даромадлар манбаини кенгайтириш йўллари (Қашқадарё вилояти мисолида).

//“Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали.
2018 й,№ 1.

7. Исламкулов А.Х. Маҳаллий бюджетлар даромадлари барқарорлигини таъминлаш масалалари. //“Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали.2016 й,№ 4.

8. Хайриддинов А.Б. Маҳаллий бюджетлар даромад базаларининг барқарорлигини таъминлаш йўллари. И.ф.н. илмий даражасини олиш учун тайёрланган дисс. автореферати. –Т.: БМА, 2011 й.

9. Paying Taxes 2018: In-depth analysis on tax systems in 190 economies:
www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2018/html.

10. Самарқанд вилояти Давлат солиқ бошқармаси маълумотлари.

11. www.lex.uz-Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси сайти.